

A TÁJ STATIKUS ÉS DINAMIKUS SZEMLÉLETE AZ ÖRÖKSÉGESÍTÉSI FOLYAMATOK TÜKRÉBEN

Csoportok, terek és tájak

A táj néprajzi és történeti örökségként való szemlélete ma már teljesen általános jelenség a helyi közösségekben, a néprajztudományban, illetve a döntéshozók szintjén. Ez nemcsak azért van így, mert az örökség gondolata és az örökségesítés politikája egyre jelentősebb szerepet kap hazánkban (SONKOLY, 2016) és világszerte, hanem azért is, mert a táj mint az emberi szféra (kultúra) és a (természeti) környezet közötti kapcsolat kifejező fogalom az antropocén korban szintén felértékelődik a társadalomtudományi vizsgálatokban, és azon túl (MACKERT – PETRITSCH, 2016).

Tanulmányomban arra a kérdésre kívánok választ adni, hogy az örökség gondolata és az örökségesítés gyakorlata miképpen befolyásolja a táj megértését és az egyes tájak használatát. Amellett kívánok érvelni, hogy a táj statikus és dinamikus szemlélete közötti különbség jelentős mértékben meghatározza azt, hogy milyen konfliktusok és feszültségek alakulnak ki az örökségként (legyen bár az természeti vagy kulturális) számon tartott és ekként szabályozott tájak lakói, illetve az örökségként értelmezett tájak sorsát meghatározó döntéshozók között. Példáim elsősorban a magyar–szlovén határtérségből származnak, mivel az elmúlt években egy nemzetközi interdiszciplináris kutatási program keretében ebben a térségben folytattam kutatásokat.¹

Mielőtt azonban a táj statikus és dinamikus szemléletéről, illetve a közöttük fennálló feszültség természetéről szólnék, fontos bemutatni azt is, hogy a táj fogalma és a táj értelmezéséhez kapcsolódó kérdések miképpen nyertek egyre nagyobb jelentőséget a néprajzi és antropológiai kutatásokban. Amellett kívánok érvelni, hogy a táj, mint alapvetően térbeliségre utaló fogalom meghatározása akképpen alakult a különféle diszkurzusokban, hogy miképpen látta a néprajztudomány a kultúrák és társadalmak térbeliségét, illetve helyhez kötöttségét.

A néprajzi és antropológiai kutatások már korai, 18. századi indulásukkor is nagy súlyt fektettek arra, hogy a társadalmi és kulturális jelenségeket földrajzilag elhelyezzék, és azokat egy meghatározott természeti környezetben szemléljék. A *Völkerkunde* típusú etnológiai kutatások, amelyek szorosan kapcsolódtak koruk földrajzi felfedezéseihez és kutatásaihoz, már a kezdetektől azzal az igénnyel léptek fel, hogy egy-egy nép életmódját, annak természeti környezetének kontextusában szemléljék (VERMEULEN, 2015; BUCHER, 2002, 30.).

Ez a megközelítés, egy további fontos igénnyel is együtt járt. Mégpedig azzal, hogy ha az egyes kultúrák/társadalmak bizonyos helyekhez és természeti környezethez köt-

¹ A tanulmány az SNN 126 230-as számú NKFIH támogatta kutatási program támogatásával készült.

hetők, akkor nyilvánvalóan léteznek olyan elvek és módszerek is, amelyek szerint meg lehet húzni a *határt* egyes eltérő természeti környezetek, valamint a hozzájuk tartozó emberi közösségek között. Ez a feltételezés számottevő ismeretelméleti problémákat vetett fel az antropológiában, amelyeket – amint azt a tanulmányomban bemutatni szándékozom – különféle módszerekre és fogalmi apparátusra támaszkodva kívántak a kutatók megválaszolni.

Az egyik legnagyobb hatású elméleti munka, amely hosszú időre meghatározta a társadalmak elhatárolásáról alkotott elképzeléseinket, Emile Durkheim nevéhez köthető. A durkheimiánus társadalomelmélet egyik kiindulópontja az, hogy – szemben a szociáldarvinista megközelítésekkel – a társadalmat nem egyének közötti szerződések és szabályok többé vagy kevésbé rendezett halmazaként értelmezte, hanem a társadalomnak, mint entitásnak sajátlagos valóságosságot tulajdonított. Ennek alapját a kollektív társadalmi tudat adja, amely nem redukálható le individuális tudatállapotokra, azoknak nem konglomerátuma, hanem azoktól függetlenül létezik (DURKHEIM, 2010, 2–5.).

E megközelítés eredményeképpen a társadalomra egyfajta ötvözetként, szétszálazhatatlan egységként kezdtek egyre inkább tekinteni a kutatók, amelynek alkotóelemei ugyan szemlélhetők külön-külön is, de a társadalom működésének egészére csakis a teljes társadalmi totalitás vizsgálata járulhat hozzá (INGOLD, 2016). A társadalmak monolit szemlélete ekképpen legitímálta (akár visszamenőlegesen is) azokat a kutatásokat, amelyek egy-egy régió vagy táj(egység) kultúrájára, mint egységes, organikus entitásokra tekintettek. A tanulmányomban bemutatni kívánt magyar–szlovén határtérség esetében is igaz az, hogy a néprajzi és földrajzi tájak érvényes keretet jelentettek a társadalom és természettudományi kutatások számára. Így tehát értelmes keretezését adta a néprajzi vizsgálatoknak az Őrség (NEMESNÉPI ZAKÁL, 1878; DÖMÖTÖR, 1960; CSAPÓ, 2008), vagy éppen a Vendvidék fogalma (KOSSITS, 1828; M. KOZÁR, 1999, 2003). Érdekes módon igaz ez a természettudományos vizsgálatokra is, amelyek esetenként néprajzi és történeti régiók szerint határozzák meg vizsgálatuk kereteit (BODONCZI, 1999).

Azt a gondolatot, miszerint a társadalmi és kulturális jelenségek helyhez kötöttek, és egy-egy tájhoz vagy természeti környezethez kapcsolhatók, az elmúlt két évtizedben határozott kritika érte (GUPTA-FERGUSON, 1997). E kritika rámutatott arra, hogy a kultúrák és társadalmak nem szükségszerűen térben lehatárolható entitások. Ellenkezőleg, inkább az európai tudományosság szemlélete az, amely a helyhez kötöttséget a társadalmi jelenségek lecövekelte térbeliségét hangsúlyozza. A további kritikák elsősorban a transznacionális migráció, a szabadon áramló emberi ágencia szerepére, illetve a globális világ jelentette antropológiai kihívásokra mutattak rá (HANNERZ, 1996), utalva arra is, hogy az egy helyben állomásozó terepmunka gyakorlata nem minden esetben gyümölcsöző eljárás (TURAI, 2016).

Azonban a kulturális jelenségek térbeli lecövekelésével kapcsolatos kihívások már a globalizáció jelensége előtt, és a fent említett kutatásokat egy évszázaddal megelőzve, nehézségeket támasztottak a néprajztudományban. Ez elsősorban a folklór jelenségek vizsgálatánál, azok regionális kapcsolatainak, diffúziójának megértésében mutatkozott meg. E kérdés vizsgálatánál ugyanis gondot jelentett az, hogy egy sereg kulturális jelenségnek nem inherens tulajdonsága a térbeliség. A népmesék területi eloszlása például

elsősorban kutatói absztrakciónak tekinthető (SYDOW, 1948), mivel a mesék önmagukban nem rendelkeznek térbeliséggel. E kihívásra kívánt igen kifinomult módszertannal választ adni a finn történeti összehasonlító iskola azáltal, hogy térbeli értelmezéseket kapcsolt a jellegükből fakadóan nem térbeli jelenségekhez (FROG, 2013).

Mindezen ismeretelméleti kihívások ellenére az egyes kulturális jelenségek térhez, földrajzi koordinátákhoz és természeti környezethez való kapcsolása széles körben elterjedt törekvése a nemzetközi antropológiai és hazai néprajzi kutatásoknak. Ellentétben azonban a kultúrák és társadalmak időbeli változásának vizsgálatával, amelyre a történeti antropológiai kutatások számos, részletes és olykor egymással felelő módszertant ajánlanak (GESCHIERE, 2001; WULF, 2016), a térbeliség vizsgálatának ismeretelméleti alapjai viszonylagosan elnagyolt és elhanyagolt kérdései maradtak az antropológiának (LOW, 2009).

Nem lehet azonban azt állítani, hogy az emberi tevékenységek és csoportok térbeliségére vonatkozó antropológiai munkák elméletmentesek lettek volna. Ellenkezőleg, a kultúrák térbeli eloszlását mérlegre tevő antropológiai megközelítések időbeli egymásutániséga határozott kutatástörténeti irányt rajzol ki. Ahogyan már említettem, az antropológiai kutatások egészen korán, már 18. századi indulásukkor is szoros kapcsolatban álltak a földrajzi vizsgálódásokkal. Ezt a kapcsolatot mélyítették el a 19. század emberföldrajzi elméletek (KEMÉNYFI, 2004). Ezek az elméletek az antropológia egyik jelentős paradigmaváltását elhozó kutatóra, Franz Boasra, és közvetve tanítványaira is hatottak. E hatások közül ki kell emelni Adolf Bastian emberföldrajzi módszerét és empirikus elkötelezettségét, amely a Boas történeti partikularista módszerének alapját jelentette. Franz Boas amellett érvelt, hogy az egyes kultúrákat önmagukban érdemes megérteni, és ekképpen azok vizsgálata nem az emberi nem egységes fejlődésének egyes stációira világítanak rá, hanem az egyes geológiai megfigyelhető társadalmi és kulturális sajátosságokra (SANTINI, 2018). Ezzel a térbeliségre összpontosító módszerrel és társadalomelmélettel a boasi iskola valójában a kultúrák egymástól viszonylagosan elszigetelt, diszkrét entitásokból álló szigettengerét hozta létre (HANN, 2004), amelyek egy *egységes térbeli, de különmemű időbeli* (vagyis saját történetiségbe beágyazott) inerciarendszerben léteznek egymás mellett.

Ez a nézet egyúttal azt is eredményezte, hogy a kultúráknak és a kultúrák tereinek összevetése igen sokáig elsősorban a laterális összehasonlítás módszerén alapult (CANDEA, 2018). A laterális összehasonlítás legkövetkezetesebb végrehajtása a Yale egyetemhez és George Peter Murdock munkásságához, illetve a Human Relation Area Files archívumához köthető. E megközelítés képviselte a leghatározottabban azt a társadalom- és térelméletet, amely az egyes, és magukban egységesnek tételezett társadalmakat pontszerű geológiai szerinti és egyöntetűnek tekintett természeti környezetekbe helyezve szemlélte (MURDOCK, 1949; EMBER, 1997). Ez egyúttal azt is eredményezte, hogy tovább erősödött az antropológiában és a néprajztudományban az a szemlélet, amely a határok áthatolhatatlanságát, illetve az egységesnek tekintett kultúrák egymásmellettségét feltételezte.

A határok és a csoportok rögzítettségének gondolata, ahogyan arra a huszadik század második felének antropológiai munkái rámutattak, pusztán illúzió. A kapcsolat ugyanis az egyes csoportok és határok között sokkal összetettebb, mint ahogy azt számos (akár kortárs) kutatás is sugallja (LINDE-LAURSEN, 2010). A kultúrák és közösségek közötti

határok, a határjelenségek megfigyelése, illetve a perifériák sajátos működésének megértése egyre nehezebben volt összeegyeztethető a Boas és Murdock sugallta ismeretelméleti alapokkal.

Egyrészt a határ- és peremterületek mint dinamikus, változó és egyúttal saját törvényszerűségnek engedelmessé korántsem periférikus kutatási témák jelentek meg (KOPYTOFF, 1987, 3.). Másrészt Fredrik Barth kutatásai nyomán egyértelművé vált az is, hogy az egymással fenntartott kapcsolatrendszerei nem külsődleges, hanem alapvető építőelemei egyes kultúráknak, és valójában a legalapvetőbb kategóriák (mint például az etnicitás, vagy a gazdálkodás) is viszonyokban és érintkezésekben értelmezhető jelenségek, így nem állandók, lemoshatatlanok, hanem a kontaktusok során kialakultak és viszonylagosak (BARTH, 1969). Az egységesség és a különbség egyes csoportok és terek kapcsolatában e megközelítés szerint nem egy rögzített állapot, hanem egy dinamikus jelenség. Vagyis nem önmagukban léteznek, hanem folyamatosan újratermelődnek.

Amikor tehát a kulturális és társadalmi jelenségek térbeliségét és időbeliségét vizsgálja a néprajztudomány és az antropológia, akkor egyszerre érdemes figyelemmel lennie a dinamikus és statikus elemekre, vagyis a térbeli és időbeli homogenitásokra és különbségekre. Ez természetesen nem újdonság tudományunkban, és még kevésbé meglepő. A jelen tanulmányban azonban egyetlen fogalom – a *táj* – kapcsán kívánom bemutatni azt, hogy a statikus és dinamikus (ami az időbeliség esetében egyúttal szinkrón és diakrón is jelent) szemléletek miképpen hoznak létre feszültséget és diskurzusteret helyi szinten és a tudományos eszmecserén belül, és mindez miképpen befolyásolja a táj örökségként való megítélését és fenntartását.

A táj fogalma ugyanis – ahogyan azt a hozzá kapcsolódó értelmezések alátámasztják (BUREL – BAUDRY, 2003) olykor *dinamikus* jelenségként, máskor inkább *statikus* állapotként jelenik meg. Tanulmányomban amellet kívánok érvelni, hogy a táj állapot és folyamat jellegű inkongruens értelmezései jelentős mértékben hozzájárulnak ahhoz, hogy egyes – a tájak jövőbeni sorsát érintő – fejlesztési kérdések nehezen feloldható feszültségekhez vezetnek számos lokális közösségben (MÉSZÁROS, 2019).

Mielőtt azonban közvetlenül megvitátnám e kérdést, érdemes néhány bevezető gondolatot hozzáfűzni a tájakról folyó diskurzusok egyik alapvető feltételezéséhez. A táj fogalmának elidegeníthetetlen sajátossága az a feltételezés, hogy a természet (mint nem ember alkotta entitás) és a kultúra között alapvető ontológiai különbség van. E feltevés azonban – érvelek a továbbiakban – nem biztos, hogy a leginkább gyümölcsöző akkor, amikor a kortárs, tájjal kapcsolatos vitákat vizsgáljuk meg. Egyrészt ma már nincsen olyan táj, amelyet az emberi tevékenység ilyen vagy olyan módon ne változtatott volna meg, másrészt a globális léptékű klimatikus változások ma már mindenhol meghatározó mértékben módosították az alapvető környezeti feltételeket.

A természet és a kultúra kartézianus szemlélete valamint a kimerített táj

Annak ellenére, hogy az európai tudományosság földrajzi térszemlélete valójában az euklideszi geometrián alapul, a földrajzi távolság sosem tekinthető egy semleges térben

értelmezhető skalármennyiségnek. A társadalomtudományi kutatások számára ugyanis a földrajzi tér nem egy absztrakt koordináta-rendszerben nyer értelmet, hanem kontextusokban és minőségekben, amelyek a fizikai térhez kapcsolódnak (SACK, 2010, 17.). Másképpen fogalmazva a távolságok, homogenitások és eltérések értelmezésben nem a geometriai distanciák a meghatározók, hanem azok a minőségek, amelyek a tér egy adott pontjához köthetően a kutatás rendelkezésére állnak.

Amint arra korábban már utaltam, egy sereg térben elhelyezett kulturális és társadalmi jelenségnek valójában nincsen térbeli kiterjedése. Ennek ellenére a társadalmi és természeti homogenitások és különbségek értelmezésében ezeknek a jelenségeknek legalább olyan fontos szerepük lehet, mint a valódi térbeliséggel rendelkezőknek. Európában – egyéb fogalmak mellett – a társadalmi és természeti homogenitások és különbségek térbeli értelmezésének egyik legfontosabb eszköze a *táj* (WIENS et al., 2007, 5–11.).

A táj e nézet szerint diszkrét természeti és kulturális entitások összessége, halmaza. Carl Sauer a tájkutatás egyik legfontosabb képviselője és e téma kutatásának megalapozója úgy fogalmaz, hogy a táj egy olyan terület, amely együttesen tartalmaz fizikai és kulturális elemeket (SAUER, 1963, 321.). E nézettel összhangban a természeti és kulturális adottságok egyenetlen térbeli eloszlásának köszönhetően a tájak a tájökológiai kutatások számára a Föld felszínén mozaik jellegű mintákba rendeződnek (WIENS, 1995).

Mindazonáltal a tájak nemcsak térbeliséggel, hanem időbeliséggel is rendelkeznek. Mind a természeti, mind a társadalmi folyamatok állandóan formálják és újrafomálják azokat, megváltoztatva sajátosságaikat, illetve a közöttük húzódó határok elhelyezkedését és kiterjedését. E folyamatban a tájakat a természeti erők és az emberi ágencia együttesen, egymásra hatva formálja. Ebben az állandó alakításban az emberi tényező szerepét számos kutató csupán azokra a tevékenységekre szűkíti le, amelyek valódi térbeliséggel rendelkező lenyomatot hagynak a Föld felszínén (ANDREYCHOUK, 2015, 4.). Hasonlóképpen fogalmaz Keményfi Róbert is, aki az etnikus táj fogalmának meghatározására vonatkozó szakirodalom megállapításait a következőképpen összegezi: „*egy-egy nemzetiség tipikusan a saját etnikai jellegzetességeiben felismerhető tájformáló erő által alakított térfelszín*” (KEMÉNYFI, 2002, 93.).

Voigt Vilmos 1984-ben vette számba azt, hogy miképpen rendelkezhetnek térbeliséggel egyes kulturális jelenségek (VOIGT, 1984). Az általa felvázolt rendszer azt sugallja, hogy a térbeliséggel rendelkező tájakat térbeliség nélküli kulturális jelrendszerek közegében érdemes értelmezni. Éppen ezért nemcsak a földfelszínen hagyott fizikai lenyomat határozza meg a tájat, mellettük ugyanis történelmi emlékeket, érzelmeket és személyes viszonyokat is magába sűrít a táj (MILANI, 2009, 28.). A táj tehát nem egyenlő a természeti hatóerők és társadalmi ágenciák formálta földrajzi relíeffel, hanem egyúttal egy olyan fogalom is, amely mindezeketől független, és elsősorban a rá vonatkozó művészi és tudományos diskurzusokban jön létre.

A táj tehát egyúttal egy olyan fogalmi *eszköz* is, amellyel az európai gondolkodás a végtelen (természeti) környezetet jól megragadható és határokkal rendelkező emberléptékű entitásokra formálja át (COSGROVE, 1984, 17–18.). Ezek az egységek aztán már külön-külön is megragadhatók, sajátos üzeneteket hordozva észlelőik számára. A tájak (mint reprezentációk) így egyfajta *statikus képei* a végtelen változó környe-

zetnek (COSGROVE – DANIELS, 1988, 1.). Ez a kép azonban nem hasonlít egy felülről, objektív(nek tűnő) perspektívából létrehozott térképhez (COSGROVE, 2008, 2–5.), hanem egy nagyon is jól meghatározható szemszögből és kulturális háttérből (és esetenként jól artikulálható érdeke szerint) létrehozott reprezentáció. Éppen ezért ugyanarra a földrajzi környezetre, akár gyökeresen eltérő módon, más szemlélettel is tekinthet – saját nézőpontjából és háttéréből – egy-egy ember. Ezért a táj efféle statikus, állapotszerű képe olykor többet árul el a leképezést lehetővé tevő, a reprezentációt létrehozó kulturális és társadalmi kontextusról és emlékezetéről, mint magáról a leképezett környezetről.

Ennek következtében a tájak nem tekinthetők egyszerűen a természet és kultúra találkozásának, egy olyan érintkezési felületnek, ahol a természeti hatóerők hosszú távú működése egy olyan szubsztrátumot hoz létre, amelyre az emberi tevékenység jelentette tájformálás mintegy szupersztrátumként ráakódik. A táj időbeliségét és térbeliségét tanácsos inkább úgy megérteni, mint párhuzamosan zajló fizikai és intellektuális tevékenységek/folyamatok sorozatát. A tájakat létrehozó kulturális perspektíva ugyanis polifon diskurzusok sokaságában újra és újra megalkotja saját nézőpontját és közvetve magát a tájat is, amelyet lát. Ennek következtében nincsen olyan táj (vagyis kulturális reprezentáció) amely egyetlen és megkérdőjelezhetetlen volna.

Ez nem is csoda, hiszen az európai tájfogalom (amely képszerű állapotá alakítja a környezetet) önmagában is egy kulturális termék, amely azon a modernista kartéziánus előfeltevésen alapul, amely az emberi szférát kiemeli természeti közegéből és a fölé helyezi (THOMAS, 1984, 20–22.; DESCOLA, 2013, 45.). A táj ilyen látásmódja határozott és egyértelmű elkülönítést tesz az élő és nem élő, illetve az emberi és nem emberi entitások között. E megkülönböztetés és egyben hierarchizálás által a táj az emberi cselekvések képszerű háttérévé, kulisszájává válik (MITCHELL, 1984, 9–10.). Az ember pedig nem résztvevője, hanem nézője, szemlélője a tőle elkülönült tájnak (WILLIAMS, 1973, 120.) E kimerevített kép, mint táj, egészen a posztmodern fordulatig nemcsak a néprajzi és antropológiai kutatásoknak volt sajátja, hanem általában is jellemezte társadalomtudományok tájról alkotott elképzeléseit.

E megmerevített képszerű tájfogalmat igen változatosan használták fel a társadalomtudományok. A szimbolikus és mitikus, mintegy időn kívül elhelyezett tájaktól kezdve (BACKHAUS – MURUNGI, 2009), egészen a nemzeti(nek tekintett) immár megváltoztathatatlan tájakon át (ALBERT, 1997; HAGEN, 2006; ILYÉS, 2014) az etnikus (KEMÉNYFI, 2002), vagy éppen a szakrális tájig (BARTHA, 2006; KEMÉNYFI, 2007; SIEFERLE, 2017) széles kört ölel fel a táj statikus jelentéstartalmát megragadni kívánó szemléletek sora. E szemléletek népszerűsége annak ellenére egyre növekszik, hogy valójában tudományos módszerekkel szinte lehetetlen meghatározni, kimutatni azt, hogy valójában mi is tesz etnikussá, nemzetivé vagy éppen mitikussá egy tájat. Nyilvánvalóan e kifejezések nem magára a környezetre, hanem az abból elvonatkoztatott reprezentációra utalnak, előtérbe helyezve a táj fogalmának szimbolikus jelentéstartalmát (KEMÉNYFI, 2002, 105.).

A táj kimerevített képe mellett ugyanakkor a társadalomtudományi és természettudományi kutatások rámutatnak arra is, hogy a táj időben változó és folyton átalakuló entitás, amelyet kívülről (térben és időben is meghatározható módon) számos hatás ér. A dinamikus és statikus tájfelfogás közötti feszültséget az antropológia és tájelméleti

szakirodalom már több helyen tárgyalta (BLOEMERS, 2010; FEKETE et al., 2000), rámutatva arra a csapdahelyzetre, hogy egy voltaképpen dinamikus entitást olykor statikusként állapotként kívánunk kulturálisan értelmezni (WANG – CHOU, 2016). Ahhoz azonban, hogy a statikus és dinamikus szemléletek közötti különbségek és feszültségek jellege érthető legyen, érdemes számba venni azt, hogy miképpen értékeli a tájak dinamikáját, időbeli és térbeli változását a néprajzi, antropológiai és ökológiai kutatás.

A tájak idő- és térbelisége

Amikor a tájak változékonyságáról, dinamikájáról esik szó, rögtön érdemes kettébonítani a kérdést. A tájak *időbeli* és *térbeli* dinamikájának vizsgálata ugyanis más és más kérdéseket vet fel. Elsőként az időbeliséggel foglalkozom. A tájak időbelisége, hasonlóképpen a megmervített statikus tájakról alkotott elképzelésekhez, valójában nem biztos, hogy közvetlenül valamely geolokációban elhelyezkedő környezet sajátosságaira vonatkoznak. A tájakról szóló diskurzusok, ugyanis nem okvetlenül tulajdonítanak a tájaknak konkrét, fizikálisan megragadható mivoltot. Számos kutatás (elsősorban a művészetelméleti) a tájak változását nem a természeti és társadalmi összetevők hálójában értelmezi, hanem az azt értelmező, befogadó individuum megértési folyamatának szempontjából. Vagyis a táj egy kulturálisan (térben és időben egyaránt) meghatározott *látásmód*, amely egy önmagát folytonosan értelmező és újraértelmező diskurzusban formálódik, alakul (WEBER, 2010, 167–169.). E kutatások a táj, és az azokról szóló diskurzusok időbeli változásaira összpontosítanak, a térbeliség szempontjaitól eltekintve, vagy azokat másodlagosnak minősítve (SIDDALL, 2009; BENDING, 2015).

A tájról művészi eszközökkel alkotott képek (vizuális reprezentációk) és leírások (verbális reprezentációk) valójában a táj fogalmára és sajátosságaira vonatkozó diskurzusok keretei között értelmeződnek. E tekintetben egy „valóságos” táj leképezése és egy elképzelt, allegorikus táj létrehozása között alig van különbség. Mindkettő egy adott kulturális kontextusban mutatja meg és tárja fel, hogy mit jelent és mit üzen a táj fogalma. A táj pedig, akár művészi eszközökkel megfogalmazva, akár a művészeti alkotások interpretációja által ezt az üzenetet juttatja el az azt befogadó individuumok számára (NOVAK, 2007, 231.). Vagyis a valós, a fizikai térben is megtalálható tájak és az azokra vonatkozó értelmezések dinamikája nemcsak önmagában létezik, hanem együtt és egymásra hatva azokkal a folyton változó kulturális reprezentációkkal, amelyek nem vonatkoztathatók konkrét földrajzi lokációkra és környezetekre.

A tájak időbeliségének van azonban egy másik, az antropológiai kutatások számára relevánsabb perspektívája is. A tájak szemléletében és értelmezésében (tehát egyúttal a velük fenntartott viszonyban) bekövetkezett változások nemcsak reprezentációkon és szimbolikus rendszereken keresztül képzelhetők el, hanem közvetlenül, a megélés, a benne való tevékenykedés által is. A különféle fenomenológiai ihlettségű antropológiai leírások a tájba helyezett, abban élő ember szempontjából értelmezik egyfajta folyamatként, meg-megújuló interakcióként azt a kapcsolatot, amely az embert környezetével összeköti. Ebben a kölcsönhatásban a fizikai tér nem tartalmazója, hanem médiuma az

emberi tevékenységeknek (TILLEY, 1994, 10.). Ez a benne élő embertől elválaszthatatlan táj egyúttal olyan táj is, amely dinamikus, relációkban létezik és minden érzékszervre egyaránt hat. Vagyis nemcsak látvány és kép és még kevésbé csupán reprezentáció. A fenomenológiai megalapozottságú antropológia éppen ezt a komplex, a *reprezentáció előtti* érzékelést kívánja megragadni (DESJARLAIS – THROOP, 2011).

Ez az érzékelés nem merül ki a passzív szemléletben, vagy a természeti adottságokhoz való igazodás során létrejövő felszínformálásban. Ennél többet jelent. A tájban élés által ugyanis egy olyan szoros és intim viszony jön létre, amelyben az emberek és nem-emberek változatos és egalitáriánus módon kerülnek kapcsolatba egymással (INGOLD, 2000). Emiatt nem érdemes mindenható kívülállónak tekinteni az embert és a kultúrát, hanem a környezet szerves részeként, aki éppen a cselekvések és intenciók hálózatában válik környezetének részesévé. A környezethez hasonlóan a táj nem jelentések és tudások hálózata, hanem gyakorlatok és a készségek folytonos ismétlődése. Mindaz, a tájra vonatkozó ismeret, nem egy absztrakt tudás, hanem egy közvetlen érzékszervi tapasztalatokon és mindennapi tevékenységeken alapuló finomra munkált viszony (INGOLD, 1993), amely nem kulturális jelrendszereket, hanem viselkedéseket hoz létre. Ez egyúttal azt is jelenti, hogy a táj nem teljesen külsődleges a benne élő számára. Ennek következményekképpen a természet – kultúra szembeállítás megkérdőjelezésén túl az kartézianus feltételezés is mérlegre kerül, amely az emberi tudatot elválasztja az azt körülvevő fizikai világtól.

Ez a relációs tájfelfogás az állandó változásra és folyamatos oda-visszahatásra összpontosít. A tájban való létezés érzéki megélése tehát lényegileg más viszonyrendszert rajzol ki, mint a reprezentációs értelmezések. Annak ellenére, hogy ezt a megközelítést gyakran a fenomenológia társadalomtudományokra gyakorolt hatásából eredeztetik (VIIK, 2011), mindezen diskurzusoktól függetlenül (és azokat jócskán megelőzve) már ismeretesek hasonló gondolatok a hazai néprajzkutatásban is. Kádár László például a táj eszenciáját nem annak ökológiai adottságaiban, hanem lelkében ragadja meg. „*Van valami a tájban, ami annak mintegy a lényege, s amit a leghelyesebben a táj lelkének nevezhetnénk.*” (KÁDÁR, 1941, 5.). E lélek a tájjal való kapcsolatban kerülés reflektálatlan és reflektálhatatlan része, amely nem képszerűen adott a szemlélő számára. A mindennapos tevékenység és a szenzorikus élmények jelentőségét emeli ki Andrásfalvy Bertalan is akkor, amikor a kistájat úgy határozza meg, mint amely „...*egybeesik egy-egy ember tényleges látókörével, bejár, ismert szülőföldjével, melyhez érzelmileg is élményszerűen kötődik*” (ANDRÁSFALVY, 1978, 240.).

Az élményszerű, tevékenységeken alapuló tájfelfogás azzal a következménnyel is jár, hogy a táj alapvetően nem merev és statikus, hanem egy folytonosan változó entitás. Ez a változás, amint a továbbiakban érvelni kívánok, nemcsak a táj időbeli állapotait köti össze, hanem hatással van a táj térbeliségére is. A táj ugyanis önmagában nem rendelkezik határokkal. A tájban nem határozható meg az a pont, vagy az a vonal, amely határként funkcionál. A táj határai ott találhatóak, ahol az abban élő emberi (és nem emberi) létezők aktivitásának, illetve érzékelésének a határai vannak (INGOLD, 1993, 156.). Értelemszerűen az emberi (és nem emberi) tevékenységek és tapasztalatok változásával, a tájak határai is eltolódnak.

Az a gondolat, hogy a tájak folyamatok által dinamikus szabályozott entitások, az ökológiai kutatásokban alapvetésnek számítanak. E dinamikus szemlélet következtében

az ökológiai határok valójában az egyes ökológiailag egységes területek közötti kapcsolatok és áramlások szinterei (CADENASSO et al., 2003). A tájökológiai kutatások középpontjában következésképpen az egyes organizmusok, anyagok és energiák heterogén megoszlása áll (YARROW – MARIN, 2007, 463.). Az egyes tájak között megfigyelhető cserekapcsolatok pedig négy fő áramlás összességéként értelmezhetők:

1. Az anyagi minőségek áramlása
2. Az energia áramlása
3. Az organizmusok áramlása
4. Az információ áramlása

Nagyon tanulságos rámutatni arra, hogy az egyes tájak (mint ökológiai szempontból releváns entitások) közötti kapcsolat értelmezése mennyire hasonlít arra, ahogy az antropológia értelmezte az egyes közösségek (mint antropológiai szempontból releváns entitások) közötti kapcsolatokat. Claude Lévi-Strauss a társadalmi integrációról való nézetei, szinte egybeesnek a fenti sémával, hiszen ő a tárgyak, az ételek és az asszonyok cseréjében látta azt a kötőerőt, amely két közösséget egymással kapcsolatba hoz (LÉVI-STRAUSS, 1969, 52–68.). A negyedik kapcsolatnak, az információ áramlásának pedig a mítoszok vándorlása és átadása feleltethető meg, amely még szorosabbá fűzte az egyes közösségek közötti kapcsolatokat (LÉVI-STRAUSS, 1982).

Azonban az ökológiai határokat nem csupán úgy érdemes elképzelni, mint amelyek okvetlenül éles váltást jelentenek két táj között. Az ökológiai határok igen sokfélék lehetnek kiterjedésük, megjelenésük és alakjuk szerint. A földrajzi környezet e modellben egy tájak és határok által szabdaltnak, amely mozaikszerűen lefedi a földfelszínt. Hasonlóan az antropológiai kutatásokhoz, ahol egyre inkább előtérbe került a határjelenségek vizsgálata, az ökológiai kutatások is egyre nagyobb súlyt fektetnek arra, hogy megértsék az egyes tájak közötti kapcsolatokat, a határtérségek működését. A korábbi modellekkel szemben, amely diszkrét tájakat és elhanyagolható kiterjedésű lineáris határokat feltételeztek, a határterületek, érintkezések és áramlások vizsgálata fokozatosan teret nyert az ökológiai kutatásokban is.

A tájak deskriptív és egyben statikus leírásait pedig lassanként felváltották a dinamikus, folyamatokra koncentráló vizsgálatok. Ezzel összhangban az egyes tájak közötti kapcsolatok és határok vizsgálata egyre inkább a bonyolultabb, többdimenziós (vagyis több elem változására és áramlására figyelő) modellek váltották fel (YARROW – MARIN, 2007, 463.). Ezeket az áramlásokat és ökológiai határokat azonban az emberi tevékenység egyre jelentősebb mértékben befolyásolja, alakítja. Különösen azoknál az ökológiai határoknál egyértelmű az emberi ágencia szerepe határalkotó és fenntartó szerepe, ahol éles, átmenet nélküli heterogenitások figyelhetők meg egyes tájak között (MURCIA, 1995).

A táj statikus és dinamikus szemlélete közötti feszültség

Az eddigiekben amellet érveltem, hogy társadalom- és természettudományok egyaránt szemlélhetik a tájat egyfajta állapotként, illetve folyamatként. Úgy vélem, ez a plurális

szemlélet inkább segítette a táj fogalmában rejtőző gazdag jelentéstartalmak feltárását, és nem gátolta azt. Akkor azonban, amikor egy meghatározott földrajzi helyen található tájat politikai döntések és infrastrukturális fejlesztések érintenek, a táj eltérő szemléletei közti különbség olykor feszültségekhez és nézetkülönbségekhez vezethet.

Ez leggyakrabban a peremhelyzetű területeken jelentkezik problémaként; vagyis olyan területeken, ahol a központ képviselte és kivetítette statikus tájrepresentációk könnyen összeegyeztethetlenné válnak a helyiek megélte folyamatszerű tájjal. Nem véletlen az, hogy Európában a nemzeti parkok és a fokozottan védett területek elsősorban az államhatárok mentén találhatóak (DENISIUK et al., 1997). Az, hogy a peremterületekre, a határvidékekre előszeretettel vetíti ki a központ a saját értékeit és jelrendszerét, általános jelenség (LONGO, 2018, 66-67.). A peremhelyzetű területek tájainak és kultúrtájainak létrehozása és interpretációja, valamint az azokhoz kapcsolódó emlékezetpolitikai konstrukciók igen gyakran a helyiek (*a tájban élők*) és az odalátogatók (*a tájra rátekintők*) perspektívái közötti különbségről is szólnak (ILYÉS, 2004, 2010). E sajátos viszonyban a helyiek (éppen marginalitásuk okán) csak igen ritkán tudják hatékonyan megjeleníteni és képviselni saját érdekeiket a központtal szemben.

Azokat a tájakat, amelyek korábban az élet és termelés színhelyei voltak, a központ lassanként olyan területekké formálta át, amelyek ma már elsődlegesen a természet- és örökségfogyasztás, valamint a konzerváció színtereiként működnek (HOLMES, 2012). A peremhelyzetű területek tájaival való eltérő kapcsolat (mint benne-élés és szemlélet), illetve a centrum és periféria közötti hatalmi viszonyok természete sok helyen oda vezetett, hogy a dinamikus tájban élő gazdák lassanként a statikus (és képszerű) tájak gondozóivá, kertészeivé váltak (BOSCOBOINIK, 2014). A tájban élés dinamikus jelensége a táj örökséggé válása (és statikusabbá válása) által megváltozik, felvetve a táj és az ott élő közösség autentikusságának és integritásának a kérdését is (GARCÍA-ESPARZA, 2018).

Az, hogy a táj örökségesítési folyamata óhatatlanul a megmerevedés, a táj statikus értelmezésének irányába sodorja a tájhoz való viszonyt, azért is egyértelmű, mert az örökségesítési folyamatok és politikák a táj folyton áramló és változó jelenségei közül valójában csak néhányra kíváncsiak igazán. Ezeket emelik ki, és elsősorban ezeket igyekeznek megőrizni, konzerválni (ALTABA-TENA – GARCIA-ESPARZA, 2019). Ezek a kiemelt jelenségek olyan szimbolikus értékei a tájnak, amelyek a központból nézve is észrevehetőek, és amelyek a központ számára fontosak igazán. A peremhelyzetű vidékek tájai, a rurális környezet a városi fogyasztás számára előállítandó árucikk, a táj pedig voltaképpen egy márkavédjegy. A táj örökségesítése e viszonyrendszerben igen gyakran ezt a fogyasztói igényt elégíti ki, standardizálva egy időpillanatban a táj ideális (és megőrzésre méltó) képét. Ez az időpillanat olykor egészen szűk temporalitást rendel a tájhoz, mintegy megmerevítve és fixálva azt (RAIVO, 2000). Ez a megmerevített kép leggyakrabban nem a helyi tájban zajló cselekvések és tájról szóló diskurzusok fonadékába szövődik bele, hanem a központi, hegemon jellegetű a tájról szóló normatív elvárások rendjébe (DEL MÁRMOL – ESTRADA BONELL, 2018, 221–222.).

Az, hogy az örökségesítés, mint a műtszemlélet formája egyre dominánsabbá válik (SONKOLY, 2016), és hogy e folyamat hatásaival helyi szinten is szembe kell nézni (JAKAB – VAJDA, 2018) ma már egyértelmű. Ahogy az is világos, hogy a táj, a termé-

szeti örökség és ekképpen a természetvédelem egyértelműen társadalmi, politikai és diszkurzív konstrukció (FALL, 2005, 267.). Ezért, amikor a táj statikus és dinamikus szemléleteit egymás mellé helyezzük, akkor valójában az a kérdés is felmerül, hogy kinek a szemszögéből és hatalmi pozíciójából beszélünk vagy írunk a tájról.

A magyar–szlovén határtérség kiváló példát ad arra, hogy a táj térbeli és időbeli változása milyen kihívásokat jelent a tudományos diskurzusok számára (BARANYAI, 2012; BALÁZS, 2017), ahogy arra is rávilágít, hogy miképpen termelődnek ki olyan konfliktusok, amelyek részben a táj (és annak határai) eltérő értelmezéséből fakadnak. Ezen konfliktusok egyike a Védegyelet és Kétvölgyet Felsőszőlőnkkel összekötő út esete. Ez az út, amelyet a helyiek felsőlőnkői miseútnak neveznek, köti össze a két egymással párhuzamos völgyben lévő, de egymással közúttal össze nem kapcsolt szlovén falvakat, Apátistvánfalvát és Felsőszőlőnköt. Az utat korábban is használták, hiszen a kétvölgyiek gyalogszerrel itt jártak át Felsőszőlőnkre misére. A 2014. január 10-én átadott út körüli konfliktusok és perek kiválóan világítanak rá arra, hogy a szlovén falvak, illetve a magyar természetvédelem civil szervezetei mennyire másképpen látják a tájat, és benne az ember szerepét (MÉSZÁROS, 2015). Hasonló, de kisebb volumenű ellenállás volt az Orfalut és Budincit (Búdfalva) összekötő út építése körül (MÉSZÁROS, 2019). Általában véve is jellemző, a nézeteltérések egyik leggyakoribb oka az Őrségi Nemzeti Park és a helyi lakosok között a tájak eltérő szemléletéből fakad. Hasonlóan más magyarországi tájakhoz (HARLOV, 2018) történetileg is kimutatható az, hogy az Őrségi, illetve vendvidéki tájról eltérő (statikus és dinamikus) elképzelések miképpen határozták meg a területet érintő fejlesztéseket (ISPÁN, 2019). Különösen igaz ez azokra a területekre, ahol a Vasfüggöny felemelkedése eltérő lehetőségeket nyitott meg a táj szemléletében (HARLOV-CSORTÁN, 2017). E rövid, szándékoltan elméleti-módszertani kérdéseket bemutató tanulmány elsődleges célja az, hogy megteremtse a tájakról szóló hazai néprajzi/antropológiai szakirodalom egyfajta kritikai szemléletének az alapjait, illetve a további, immár konkrét terepmunkákon alapuló tájantropológiai munkák metodológiai tárházát bővítse. Erre két infrastrukturális fejlesztés kapcsán a Vendvidéken már kísérletet is tettem (MÉSZÁROS, 2019).

Irodalom

ALBERT Réka

1997 *Tájak és nemzetek. Kísérlet a „nemzeti táj” fogalmának antropológiai megközelítésére.* Budapest, MTA Politikai Tudományok Intézete, Etnoregionális Központ.

ALTABA TENA, Pablo – GARCÍA-ESPARZA, Juan A.

2019 The Heritagization of a Mediterranean Vernacular Mountain Landscape: Concepts, Problems and Processes, *Heritage & Society*, DOI: 10.1080/2159032X.2019.1670533

ANDRÁSFALVY Bertalan

1978 A táji munkamegosztás néprajzi vizsgálata. *Ethnographia*, 89, 3, 231–243.

BALÁZS Pál

- 2017 *Az őrségi táj változásának és karakterének elemzése*. Doktori értekezés, Nyugat-Magyarországi Egyetem. http://doktori.nyme.hu/629/19/%C3%89rtekez%C3%A9s_bp_nyomat_net.pdf (letöltés ideje: 2019. november 24.).

BARANYAI Olga

- 2012 *A változó Őrség fejlesztésének természeti és társadalmi alapjai*. PhD disszertáció, PTE. http://foldrajz.ttk.pte.hu/files/doktori-iskola/nv/disszertacio/disszert_baranyai_olga.pdf (letöltés ideje: 2019. november 24.)

BACKHAUS, Gary – MURUNGI, John (szerk.)

- 2009 *Symbolic Landscapes*. London, Springer.

BARTHA Elek

- 2006 *Vallási terek szellemi öröksége*. Debrecen, a Bölcsész Konzorcium.

BENDING, Stephen

- 2015 Literature and landscape in the eighteenth century. In: *Oxford Handbooks Online*. Oxford, Oxford University Press. <https://www.oxfordhandbooks.com/view/10.1093/oxfordhb/9780199935338.001.0001/oxfordhb-9780199935338-e-133> (letöltés ideje: 2019. november 24.).

BLOEMERS Tom

- 2010 The Cultural Landscape and Heritage Paradox. Protection and Development of the Dutch Archaeological-Historical Landscape and its European Dimension. In: Tom (J.H.F.) BLOEMERS, Tom – KARS Henk – VAN DER VALK, Arnold – WIJNEN, Mies (szerk.): *The Cultural Landscape & Heritage Paradox: Protection and Development of the Dutch Archaeological-historical Landscape and its European Dimension*. 3–16. Amsterdam, Amsterdam University Press.

BIERMANN, Frank – BAI, Xuemei – BONDRE, Ninad – BROADGATE, Wendy – CHEN, Chen-Tung Arthur – DUBE, Poline – ERISMAN, Jan William – GLASER, Marion – van der HEL, Sandra – LEMOS, Maria Carmen – SEITZINGER, Sybil – SETO, Karen C.

- 2016 Down to Earth: Contextualizing the Anthropocene. *Global Environmental Change*, 39, 341–350.

BODONCZI László

- 1999 Az Őrség és Vendvidék védett és veszélyeztetett növényei. *Kitaibelia*, 4,1, 169–177.

BOSCOBOINIK, Andrea

- 2014 And the farmer became a gardener. Methodological challenges of anthropological research in the Swiss Alps. *Acta Universitatis Carolinae, Geographica*, 49, 29–37.

BUCHER, Gudrun

- 2002 „Von Beschreibung der Sitten und Gebräuche der Völcker”. *Die Instruktionen Gerhard Friedrich Müllers und ihre Bedeutung für die Geschichte der Ethnologie und der Geschichtswissenschaft*. Stuttgart, Franz Steiner Verlag.

BUREL, Françoise – BAUDRY, Jacques

- 2003 *Landscape Ecology: Concepts, Methods, and Applications*. London: CRC Press.

- CADENASSO, Mary L. – PICKETT S.T.A. – WEATHERS, Kathleen C. – BELL, Susan S – BENNING, Tracy L – CARREIRO, Margaret – DAWSON, Todd E
2003 An interdisciplinary and synthetic approach to ecological boundaries. *BioScience*, 53, 717–722.
- CADENASSO Mary L. – PICKETT S. T. A. – WEATHERS, Kathleen C – JONES Clive G.
2003 A framework for a theory of ecological boundaries. *BioScience*, 53, 750–758.
- CANDEA, Matei
2018 *Comparison in Anthropology. The impossible Method*. Cambridge, Cambridge University Press.
- COSGROVE, Denis
1984 *Social formation and symbolic landscape*. London, Croom Helm.
2008 *Geography and Vision. Seeing, Imagining and Representing the World*. London, Tauris.
- COSGROVE, Denis – DANIELS, Stephen
1988 Introduction: Iconography and Landscape. In: COSGROVE, Denis and DANIELS, Stephen (szerk.): *The Iconography of Landscape*. 1–10. Cambridge, Cambridge University Press.
- CSAPÓ Olga
2008 Az Őrség területi elhatárolási problémái. *Földrajzi Értesítő*, 57, 3–4, 313–333.
- DEL MÁRMOL, Camila – ESTRADA BONELL, Ferran
2018 Naturalizing Culture in the Pyrenees: Heritage Processes and the Eternalization of Rural Societies. In: ARREGUI, A. – MACKENTHUN, G. – WODIANKA, S. (szerk.): *Decolonizing Heritage: Natures, Cultures and the Asymmetries of Memory*. 219–236. Münster, Waxmann Verlag.
- DENISIUK, Zygmunt – STOYKO Stepan – TERRAY, Jan
1997 Experience in cross-border cooperation for national park and protected areas in central Europe. In: NELSON, James Gordon – SERAFIN, Rafal (szerk.): *National parks and protected areas: keystones to conservation and sustainable development*. 145–150. Berlin, Springer.
- DESCOLA, Philippe
2013 *Beyond Nature and Culture*. Chicago, Chicago University Press.
- DESJARLAIS, Robert – THROOP, C. Jason
2011 Phenomenological Approaches in Anthropology. *Annual Review of Anthropology*, 40, 87–102.
- DÖMÖTÖR Sándor
1960 *Az Őrség*. Budapest, Gondolat.
- EMBER, Melvin
1997 Evolution of the Human Relations Area Files. *Cross-Cultural Research*, 31, 3–15.
- FEKETE, Gábor – VIRÁGH, Klára – ASZALÓS, Réka – PRÉCSÉNYI, István
2000 Static and Dynamic Approaches to Landscape Heterogeneity in the Hungarian Forest-Steppe Zone. *Journal of Vegetation Science*, 11, 3, 375–382.

FALL, Juliet

- 2005 *Drawing the line: Nature, hybridity and politics in transboundary spaces*. Border Regions Series, Aldershot, Ashgate.

FLYNN, Donna K.

- 1997 „We Are the Border”: Identity, Exchange, and the State along the Bénin-Nigeria Border. *American Ethnologist*, 24, 2, 311–330.

FROG

- 2013 Revisiting the Historical-Geographic Method(s). In: LUKIN, Karina – FROG and KATAJAMÄKI, Sakari (szerk.): *Limited Sources, Boundless Possibilities. Textual Scholarship and the Challenges of Oral and Written Texts*. 18–33. Helsinki, University of Helsinki.

GARCÍA-ESPARZA, Juan A.

- 2018 Are World Heritage Concepts of Integrity and Authenticity Lacking in Dynamism? A Critical Approach to Mediterranean Autotopic Landscapes. *Landscape Research*, 43, 6, 817–830.

GESCHIERE, Peter

- 2001 Historical Anthropology. Questions of Time, Method and Scale. *Interventions*, 3, 1, 31–39.

GUPTA, Akhil – FERGUSON, James

- 1997 Culture, Power, Place: Ethnography at the End of an Era. In: GUPTA, Akhil – FERGUSON, James (szerk.): *Culture, Power, Place. Explorations in Critical Anthropology*. 1–32. Durham – London, Duke University Press.

HAGEN, Joshua

- 2006 *Preservation, Tourism and Nationalism: The Jewel of the German Past*. London, Routledge.

HANN, Chris

- 2004 The Cartography of Copyright Cultures Versus the Proliferation of Public Properties. In: KASTEN, Erich (szerk.): *Properties of Culture – Culture as Property*. 289–304. Berlin, Dietrich Reimer Verlag.

HANNERZ, Ulf

- 1996 *Transnational Connections: Culture, People, Places*. London, Routledge.

HARLOV, Melinda

- 2018 Heritagizing the Countryside in Hungary. *Acta Universitatis Sapientiae, European and Regional Studies*, 13, 19–35.

HARLOV-CSORTÁN, Melinda

- 2017 From the Borderland of the Iron Curtain to European and World Cultural Heritage. *Folklore: Electronic Journal of Folklore*, 70, 193–224.

HOLMES, John

- 2012 Cape York Peninsula, Australia: A Frontier Region Undergoing a Multi-functional Transition with Indigenous Engagement. *Journal of Rural Studies*, 28, 3, 252–265.

ILYÉS Zoltán

- 2004 Szimbolikus határok és határjelek. A turisták és a helyiek határtermelő és -olvasó aktivitása Gyimesben. In: BICZÓ Gábor (szerk.): *[vagabundus] Gulyás*

- Gyula tiszteletére.* 189–212. Budapest, Kulturális és Vizuális Antropológiai Tanszék.
- 2010 Etnicitás és szimbolikus geográfia. A táj kisajátítása különösen határvidékek, kontaktzónák esetén. In: FEISCHMIDT Margit (szerk.): *Etnicitás. Különbségtermelő társadalom.* 114–125. Budapest, Gondolat – MTA Kisebbségkutató Intézet.
- 2014 A nemzetiesítés néprajza/antropológiája. Kutatástörténeti vázlat. *REGIO. Kisebbség Kultúra Politika Társadalom*, 22, 66–113.
- INGOLD, Tim
- 1993 The temporality of the landscape. *World Archaeology*, 25, 2, 152–174.
- 2000 *The Perception of the Environment: Essays on Livelihood, Dwelling and Skill.* London, Routledge.
- 2016 On Human Correspondance. *Journal of the Royal Anthropological Institute (N.S.)*, 23, 9–27.
- ISPÁN, Ágota Lídia
- 2019 Transformation of a Strictly Controlled Border Area into a Tourist Destination: Making Heritage in Communist Hungary. *Traditiones*, 48, 1, 77–100.
- JAKAB Albert Zsolt – VAJDA András
- 2018 Örökség: etnicitás, regionális identitás és territorialitás. In: JAKAB Albert Zsolt – VAJDA András (szerk.): *A néprajzi örökség új kontextusai. Funkció, használat, értelmezés.* 7–28. Kolozsvár, Kriza János Néprajzi Társaság.
- KEMÉNYFI Róbert
- 2002 Az etnikai táj kultúrnemzeti mítosza. *Regio*, 4, 335–346.
- 2004 *Földrajzi szemlélet a néprajztudományban. Etnikai és felekezeti terek, kontaktzónák elemzési lehetőségei.* Debrecen, Kossuth Egyetemi Kiadó.
- 2007 A szakrális táj jelentése, keletkezése, „barna háttere”. In: A. GERGELY András – PAPP Richárd (szerk.): *A szakralitás arcai: vallási kisebbségek, kisebbségi vallások.* 179–199. Budapest, Nyitott Könyvműhely.
- KOPYTOFF, Igor
- 1987 The Internal African Frontier - The Making of African Political Culture. In: KOPYTOFF, Igor (szerk.): *The African Frontier - the Reproduction of Traditional African Societies.* 3–84. Bloomington – Indianapolis, Indiana University Press.
- KOSSITS József
- 1828 A Magyar Országí Vendus Tótokról. *Tudományos Gyűjtemény*, 5.
- LEMOV, Rebecca
- 2011 Filing the Total Human: Anthropological Archives. In: CAMIC, Charles – GROSS, Neil – LAMONT, Michéle (szerk.): *Social Knowledge in the Making.* 119–150. Chicago, University of Chicago Press.
- LÉVI-STRAUSS, Claude
- 1969 *The Elementary Structures of Kinship.* Boston, Beacon Press.
- 1982 *The way of the masks.* Seattle, University of Washington Press.

LINDE-LAURSEN, Anders

2010 *Bordering: Identity Processes between the National and Personal*. Farnham, Ashgate.

LONGO, Matthew

2018 *The Politics of Borders: Sovereignty, Security, and the Citizen after 9/11*. Cambridge, Cambridge University Press.

Low, Setha M.

2009 Toward an Anthropological Theory of Space and Place. *Semiotica*, 175, 21–37.

M. KOZÁR Mária

1999 A magyarországi szlovének: Letelepedésük, múltjuk, jelenük. *Vasi Szemle*, 53, 4, 492–510.

2003 *A magyarországi szlovének*. Budapest, Press Publica.

MACKERT, Gabriele – PETRITSCH, Paul (szerk.)

2016 *Mensch macht Natur / Humans Make Nature. Landschaft im Anthropozän / Landscapes of the Anthropocene*. Berlin, De Gruyter.

MÉSZÁROS, Csaba

2015 A kvalitatív kutatás esélyei a magyar–osztrák–szlovén hármás határ térségében. In: TURAI Tünde (szerk.): *Hármás határok néprajzi értelmezésben*. 73–84. Budapest, MTA BTK Néprajztudományi Intézet.

2019 Flexible Boundaries at the Slovenian Raba region. The Story of two Infrastructure Developments. *Traditiones*, 48, 1, 233–250.

MILANI, Raffaella

2009 *The Art of Landscape*. Montreal & Kingston – London – Ithaca, McGill-Queen's University Press.

MURDOCK, George

1949 *Social Structure*. New York, MacMillan.

MITCHELL, William John Thomas

1994 Imperial Landscape. In: MITCHELL, William John Thomas (szerk.): *Landscape and Power*. 5–34. Chicago – London, The University of Chicago Press.

MURCIA, Carolina

1995 Edge effects in fragmented forests: implications for conservation. *Trends in Ecology & Evolution*, 10, 58–62.

NEMESNÉPI ZAKÁL György

1985 [1818] *Eőrséghnek Leírása*. Szombathely, Őrségi Baráti Kör.

SACK, David Robert

1973 A Concept of Physical Space in Geography. *Geographical Analysis*, 5, 16–34.

SANTINI, Carlotta

2018 Can Humanity be Mapped? Adolf Bastian, Friedrich Ratzel and the Cartography of Culture. *History of Anthropology Newsletter*, 42 <https://histanthro.org/notes/can-humanity-be-mapped/>.

SAUER, Carl Ortwin

1963 *Land and Life: A Selection from the Writings of Carl Ortwin Sauer*. Berkeley, University of California Press.

- SIDDALL, Stephen
2009 *Landscape and Literature*. Cambridge, Cambridge University Press.
- SIEFERLE, Barbara
2017 *Zu Fuß nach Mariazell: Ethnographie über die Körperlichkeit des Pilgers*. Münster, Waxmann.
- SONKOLY Gábor
2016 *Bolyhos tájaink. A kulturális örökség történeti értelmezései*. Budapest, ELTE Eötvös Kiadó.
- SYDOW, von Carl Wilhelm
1948 *Selected Papers on Folklore*. Copenhagen, Rosenkilde and Bagger.
- THOMAS, Keith
1984 *Man and the Natural World: Changing Attitudes in England 1500–1800*. Harmondsworth, Penguin Books.
- TIMÁR Gábor
2002 *A Vendvidék erdeinek értékelése új szempontok alapján*. Doktori Disszertáció. Nyugat-Magyarországi Egyetem, Erdészeti és Vízgazdálkodási Tudományok Doktori Iskola. http://ilex.eke.hu/PhD/emk/timarg/tz_eredeti2247.pdf (letöltés ideje: 2019. szeptember 10.)
- TURAI Tünde
2016 Ápolónők több helyszínen – Kutatás több szintéren. Módszertani döntések, többszinterű etnográfia. In: ISPÁN Ágota Lídia – MAGYAR Zoltán – MÉSZÁROS Csaba – VARGYAS Gábor (szerk.): *Ethno-Lore XXXIII*. 79–102. Budapest, MTA BTK Néprajztudományi Intézet.
- VERMEULEN, Han
2015 *Before Boas: The Genesis of Ethnography and Ethnology in the German Enlightenment*. Lincoln, University of Nebraska Press.
- VIIK, Tõnu
2011 Human Spatiality: A Cultural Phenomenology of Landscapes and Places. *Problemas*, 79, 103–114.
- VOIGT Vilmos
1984 Van-e határa egy népi kultúrának? In: KUNT Ernő – SZABADFALVI József – VIGA Gyula (szerk.): *Interetnikus kapcsolatok Északkelet-Magyarországon*. 75–88. Miskolc, Herman Ottó Múzeum.
- WANG, Kuang-Yu – CHOU, Rung-Jiun
2016 Static policy for dynamic landscape? A study of landscape notions expressed in planning policy and local people's perception in Sicao, Taiwan. *International Development Planning Review*, 38, 159–178.
- WIĘCKOWSKI, Marek
2018 Political Borders under Ecological Control in the Polish Borderland. *Geographia Polonica*, 91, 1, 127–138.
- WIENS, John A.
1995 Landscape mosaics and ecological theory. In: HANSSON, Lennart – FAHRIG, Lenore – MERRIAM, G. W. (szerk.): *Mosaic landscapes and ecological processes*. 1–26. London, Chapman and Hall.

WIENS, John A – MOSS, Michael R. – TURNER, Monica G – MLADENOFF, David J.
(szerk.)

2007 *Foundation papers in landscape ecology*. New York, Columbia University Press.

WILLIAMS, Raymond

1973 *The Country and the City*. London, Chatto and Windus.

WULF, Christoph

2016 On Historical Anthropology: An Introduction. *The Senses and Society*, 11, 1, 7–23.

CSABA MÉSZÁROS

A STATIC AND DYNAMIC VIEW OF LANDSCAPE IN LIGHT OF
HERITAGIZATION PROCESSES

The European vision of landscape is a cultural construct that is based on modernist Cartesian epistemology strictly demarcating and hierarchizing human agency and natural forces. This perspective draws a definite line between animate and inanimate entities, as well as between culture and nature. Moreover, it demarcates the domain of natural and cultural studies. However, anthropological research on landscape has repeatedly pointed out that this vision of landscape creates a static and artificial image of humans. Consequently, anthropologists no longer perceive landscapes solely as static cultural images created by the demarcation of the inner and outer world, the natural and the human. Based on field studies in the Hungarian-Slovenian border region, the study draws attention to the inherent similarity between dynamic approaches in landscape ecology and anthropological studies.